

Всеукраїнська наукова конференція

«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»

29 квітня 2025 року

М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України
Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті
історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський національний художній музей

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2025

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 18 червня 2025 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 17 від 26 червня 2025 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Яковлєва Д. Є. (Одеса) –
відповідальний секретар

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «**Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень**», яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Гончарук Т. Г.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ОБРАЗИ АРКАДІЇ: ВІД УТОПІЧНОЇ ДО УРБАНІСТИЧНОЇ <i>Маціборко Євгеній, Водько Владислав</i>	158
УНІВЕРСАЛИ ГЕТЬМАНА ІВАНА ВИГОВСЬКОГО, ЯК ДЖЕРЕЛО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН З ДУХОВЕНСТВОМ <i>Мірошніков Ярослав, Бачинська Олена</i>	167
ВІЙНИ СКІФІВ В ОПИСІ АНТИЧНИХ АВТОРІВ: ХРОНОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД <i>Мунтян Вадим, Бруяко Ігор</i>	179
РОЗБУДОВА РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ОДЕСІ В ХІХ СТОЛІТТІ <i>Огир Олександра, Діанова Наталія</i>	187
РОЛЬ ЖІНОК У МЕЦЕНАТСТВІ ЗА ЧАСІВ КНЯЖОЇ ДОБИ <i>Островська Валерія, Сітарчук Роман</i>	196
ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЕЛІТИ В ОДЕСІ В ПЕРІОД НЕПу: ПОЛІТИКА, ЕКОНОМІКА ТА КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ <i>Павлов Роман, Савченко Віктор</i>	202
УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В КАНАДІ <i>Рябоконь Дарія, Савченко Віктор</i>	208
ЛІТЕРАТУРНО – МИСТЕЦЬКІ ОСЕРЕДКИ ОДЕСИ В 1920 – Х РОКАХ: ВІД «ГАРТУ» ДО «ВАПЛІТЕ» <i>Солодка Марія, Савченко Віктор</i>	215
ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК КУОРТУ СЕРГІЇВКА, ЙОГО РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ <i>Теплякова Єлизавета, Водько Владислав</i>	221
ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ЕТНОГРАФА МИКОЛИ МАРКЕВИЧА <i>Торубара Вікторія, Шаповал Лариса</i>	230
НІМЕЦЬКІ КОЛОНІСТИ НА ТЕРЕНАХ ОДЕЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ-ХІХ СТ. <i>Федотов Нікіта, Водько Владислав</i>	235

Мунтян Вадим, здобувач третього рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія

Бруяко Ігор, д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії та методики її навчання ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського»

м. Одеса

УДК 94(37:398)“637/3”(=512.121)

ВІЙНИ СКІФІВ В ОПИСІ АНТИЧНИХ АВТОРІВ: ХРОНОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД

Анотація. У статті подано хронологічний огляд військових кампаній скіфів, зафіксованих у творах античних авторів. Проаналізовано основні етапи військово-політичної діяльності скіфів у період з VII ст. до н.е. до III ст. н.е., включно з походами на Близький Схід, конфліктами з грецькими колоніями, війнами скіфського царя Атея та пізньоскіфськими конфліктами в Криму.

Ключові слова: античність, Причорномор'я, скіфська держава, військове мистецтво, історіографія.

Постановка проблеми. Скіфи – кочовий народ, який відіграв значну роль у військово-політичній історії античного світу. Багато античних авторів залишили цінні свідчення про скіфські війни, які дозволяють реконструювати участь цього народу в геополітичних процесах Євразії. У даній статті подається хронологічний огляд війн скіфів, зафіксованих у творах античних авторів. У різний час питання військової історії скіфів висвітлювалися відомими істориками та археологами О.Тереножкіним, Б. Граковим, Є. Черненком, Р.Козленком, Н.Гаврилюк, М. Гореликом, В. Грицюком, С. Ольговським. Проте вивчення скіфської військової тематики продовжує залишатися актуальним і донині.

Виклад основного матеріалу. Перші згадки про скіфські військові походи у античних авторів належать до V ст. до н.е. «Батько історії» Геродот, розповідаючи про причини походу перського царя Дарія I проти скіфів, розповідає історію про те, як скіфи переслідували кіммерійців, вигнавши їх із Північного Причорномор'я, і просунулися до Близького Сходу. Там скіфи розгромили Мідійське царство, царі якого, за словами Геродота, «владарювали в Азії». Геродот пише, що скіфи на 28 років встановили панування над Мідією. Далі за Геродотом скіфам довелося повертатися назад до причорноморських степів, де вони зустріли вороже відношення від колишніх рабів і їм довелося воювати знову [1, с.250-255].

Проте, крім війни у Мідії, скіфи брали участь у війнах в Ассирії та на території Малої Азії. Перші згадки про присутність скіфів у Передній Азії містилися у ассирійських документах, вавилонських хроніках, єврейських текстах. Ці згадки також були підтверджені археологічними знахідками на території Передньої та Малої Азії, Близького Сходу [2, с.23].

При цьому активні дії скіфів у Азії датуються періодом від 668 до 585 століття до н.е. За цей час скіфи встигли повоювати з ассирійцями. За часів царя Ассархадона вони були розбиті військом Ассирії, після чого з кінця 660-х рр. до н.е. стали її союзником.

Після смерті царя Ашшурбанапала з 630-х рр. до н.е. у Ассирійській державі розпочався період безпорядків, якими активно скористалися скіфи, нападаючи на територію сучасної Сирії та Палестини, що знайшло відображення навіть у біблійських джерелах. При цьому скіфи залишалися союзниками ассирійських володарів і активно протистояли Мідійському царству [3, с. 45-47].

Зокрема у 614 році до н.е. скіфи на чолі з царем Мадієм фактично врятували Ассирію від розгрому, коли мідійці з вавилонянами взяли столицю Ассирії місто Ашшур і взяли в облогу Ніневію, де знаходилася ставка ассирійських царів. Мідійці були на певний час виведені з гри і не допомогли Вавилону наступного

року, коли цар Ассирії Сін-шар-ішкун організував військовий похід на Вавилон.

Проте вже у наступному 612 році скіфи виступають як союзники Мідії і беруть участь у взятті Ніневії. Остаточне падіння асирійського царства було оформлено у 605 році до н.е. у битві при місті Каркемиш, де скіфи, очевидно, брали участь на боці мідійського царя Кіаксара. Після битви через певний час Кіаксар запросив скіфських вождів на банкет і, напоївши їх, наказав перерізати. Саме після цієї події розпочався відтік скіфів назад до Північного Кавказу [3, с. 49-56].

Один із найвідоміших епізодів – похід перського царя Дарія I проти скіфів, описаний Геродотом. Звичайно цей похід датується 512 роком до н.е., проте ще у 1984 році, український історик, спеціаліст з озброєння та військової історії скіфів Є.В.Черненко у своїй монографії, присвяченій скіфо-персидській війні, дав ретроспективу датування цього походу за версіями вітчизняних та зарубіжних скіфологів. За його повідомленням похід датувався у межах від 520 до 511 років до н.е. [4, с. 7-11]

Формальним приводом для вторгнення Дарія I до скіфських земель, згідно IV книзі «Історії» Геродота під назвою «Мельпомена», стала помста скіфам за війни у Азії, падіння Ніневії, війни з Мідією та Вавилоном, спустошення Палестини та Передньої Азії. Проте поряд з цим у самого Дарія I була ідея створення величезної імперії з підпорядкуванням усіх відомих народів тодішньої Ойкумени [1, IV, 180].

У описі походу Дарія I Геродот насамперед розповідає про збори персидського війська з представників різних народів, які давали піхоту, кінноту, кораблі та інше. Далі він ретельно описує мандрівку війська Дарія, чисельність якого Геродот оцінює у 700 тис. вояків від Малої Азії через Придунав'я і землі фракійців, яких було підпорядковано владі персів, та перехід через Дністер, за яким лежали скіфські території [1, IV, 199-202].

Геродот детально описує скіфську стратегію виснаження ворога та знищення його тилу. З самого початку скіфи на нараді вирішили, що подолати військо Дарія своїми силами їм не вдасться. Тому було вирішено не давати відкритої битви персам. Військо

скіфів було розділено на три частини. Одну очолював цар Скопасіс, який повинен був повільно відступати до Дону вздовж Азовського моря (Меотидського озера), а коли перси повернуть назад – контратакувати їх. Дві інших під командуванням царів Ідантирса і Таксакіса повинні були йти перед персидським військом на відстані одного дня шляху, заманюючи їх на території народів, які не увійшли до антиперського союзу.

Перси, переслідуючи скіфів, ніяк не могли вступити з ними у вирішальну битву і врешті решт Дарій запропонував скіфам вибір – битися або підкоритися. Проте Ідантирс відповів, що сам буде вирішувати що робити і не вважає Дарія своїм володарем [1, IV, 204, 207-209].

Одночасно скіфи та їх союзники активізували свої дії. Військо Скопасіса рушило мосту через Дунай щоб домовитися з іонійцями, а відділи Таксакіса та Ідантирса розпочали напади на окремі підрозділи персів, не даючи їм фуражуватися і заманюючи перську кінноту у степ. Коли ж перси відходили під прикриття власної піхоти, скіфи припиняли бій і тікали знову у степ.

В результаті таких дій перське військо потрапило у скрутне становище, швидше за все через брак їжі, води і фуражу, та, можливо через хвороби. У цей момент скіфи надіслали відомий дар з жаби, миші та птаха, і п'яти стріл, натякаючи на необхідність зникнути з їхньої землі перед лицем неминучої смерті. Для Дарія це стало сигналом до відступу, до якого він вже був психологічно готовий. Спроба влаштувати битву ж зірвалася через сміхотворний привід [1, IV, 209-211].

Після цього Дарій розпочав відступ до Дунаю, покинувши хворих воїнів та віслюків. Скіфи, довідавшись від полонених про відступ перського війська, випередили їх на шляху до Дунаю, де запропонували іонійцям зруйнувати міст і повертатись до своїх міст. Греки зробили вигляд, що прийняли пропозиція, але насправді саботували руйнування мосту [1, IV, 211-212].

Скіфи тим часом спробували відрізати персів від мосту, але не знайшли їх у степу. Скіфи вважали, що перси не підуть тим же шляхом, яким наступали і який спустошили скіфи. Насправді ж Дарій пішов попереднім маршрутом і, нехай з великими

труднощами, але все ж таки досягнув мосту. Іонійці швидко налагодили переправу, перси перейшли Дунаю і уникли остаточного розгрому [1, IV, 212-213].

Таким чином перси відчули на собі той спосіб бойових дій, які пізніше назвали «скіфською війною», яка робила ставку не на генеральну битву з метою повного розгрому противника, а на поступове виснаження його до того моменту, коли він або заслабне до того стану, коли його можна буде розбити наявними силами, або ж відмовиться від наступу і піде на власну територію.

У V–IV ст. до н.е. скіфи час від часу вступали у конфлікти з грецькими полісами Північного Причорномор'я. Почалися ці напади з походів V століття до н.е. на племена синдів, що жили на Північному Кавказі. Ці походи зачіпали і грецькі міста-колонії на Керченському і Таманському півостровах. Також у 490-х рр. скіфо-фракійські війни зачепили грецькі міста-колонії у Придністров'ї та Подунав'ї, зокрема Херсонес Фракійський. Неодноразовими були сутички скіфів з ольвіополітами, які жили у безпосередній близькості від кочовиків. Зокрема, згадується напад скіфів на Ольвію. Також скіфи брали активну участь у династичних конфліктах у Боспорському царстві.

Також від скіфів час від часу страждали Херсонес та інші міста-колонії у Криму. Псевдо-Скілак згадує скіфські племена в околицях грецьких міст. Ісократ у "Панегирику" підкреслює загрозу, яку становили скіфи для еллінського світу [5, с.61-65].

Наступним етапом стали скіфські війни в період правління царя Атея (IV ст. до н.е.). Цар Атей був найвідомішим скіфським правителем. Його війни проти сусідніх народів, а також протистояння з македонським царем Філіпом II, описані в творах античних істориків. У битві 339 р. до н.е. Атей зазнав поразки і загинув, що стало важливим поворотним моментом в історії скіфів [6, с.9-10].

Атей був першим царем, який намагався, спираючись на власний клан, встановити одноосібну царську владу серед скіфів. У період його правління скіфи здійснювали активну експансію у Подунав'я. Так Юлій Фронтін згадує про війну Атея з фракійським племенем трибалів, яких Атей переміг завдяки військовій хитрості

– він наказав підігнати стада худоби до місця бою. Трибали сприйняли пилюку, підняту худобою, за наближення додаткових сил скіфів і відступили [6, с.274-275].

Далі Атей зав'язав війну з істріанами, проте не зміг їх перемогти і звернувся за допомогою до Філіпа Македонського. Коли ж війну з істріанами було виграно і скіфи закріпилися у Добруджі, Атей у свою чергу відмовив у допомозі Філіпу, який у цей час воював з Одриським царством. Через це справа дійшла до прямого протистояння між скіфами та македонцями, яке тривало з 339 до 313 рр. до н.е. [7, с. 116].

За повідомленням Помпея Трога, Філіп розпочав марш до річки Істр (Дунай) мотивуючи це тим, що хоче встановити там свою статую. Для скіфів це означало встановлення влади Філіпа над даною територією, тому Атей пообіцяв зруйнувати монумент.

У відповідь Філіп здійснив марш без обозу вздовж узбережжя Чорного моря і застав скіфів неприготованими. Незважаючи на перевагу у силах скіфи зазнали поразки а 90-річний Атей та його старші сини загинули. Македонці взяли величезну здобич, проте втратили перевагу у мобільності і на зворотньому шляху зазнали поразки від трибалів, які забрали собі усі трофеї та полонених [7, с.117; 10, с.253-254].

Певним реваншем у цій війні стала поразка від скіфів македонського намісника Зопіріона, який намагався поставити під контроль Македонії причорноморські грецькі міста. У 331 році до н.е. Зопіріон взяв в облогу Ольвію. Ольвіюполіти мобілізували практично все населення і запросили допомогу у скіфів. Ольвія витримала облогу, а скіфи розбили македонське військо [8, с. 65-69].

Тому за часів Олександра Великого скіфи та македонці трималися нейтралітету. Проте після його смерті один з діадохів – Антигон, спробував створити власну державу, спираючись на фракійців, скіфів та греків Західного Причорномор'я, але його опоненту Лісімаху вдалося здолати цей союз [7, с.118].

Остаточно поставило крапку у історії скіфського панування у Причорномор'ї сарматська експансія. Поневолення скіфів сарматами та вторгнення у внутрішні області Європи пізні античні

автори, зокрема Страбон, повідомляють про поступове витіснення скіфів сарматськими племенами [6, с.125-12, 129-130]. У той же час залишки скіфських утворень ще довго зберігали активність. Діон Кассій згадує про скіфів у римську епоху [9].

Проте скіфи не одразу зійшли з історичної арени, пізньоскіфське царство формується в Криму та зникає у III ст. до н.е. Полієн, Пліній Старший та Птолемей згадують про скіфів Криму, які вели боротьбу з греками та місцевими племенами. Проте це був період, коли скіфи поступово втрачали свою політичну вагу [10, с. 34-39].

Висновки. Античні автори залишили багатий корпус свідчень про війни скіфів у різні історичні періоди. Від агресивних походів на Близький Схід до локальних конфліктів із грецькими колоніями та пізніших боїв у Криму – історія скіфських війн віддзеркалює складну динаміку політичного розвитку цього народу.

Список використаної літератури

1. Геродот. Історії в дев'яти книгах: Пер. А.О.Білецького. Київ: Наукова думка, 1993. 574 с.
2. Бережинський В. Г. Військова організація і воєнне мистецтво скіфів. Київ: Академія ЗСУ, 1994. 105 с.
3. Rolle R. The World of the Scythians. London: Batsford, 1989. 141 p.
4. Черненко Є.В. Скифо-персидская война. Киев: Наукова думка, 1984. 120 с.
5. Давня історія України: В 3т. Інститут археології НАН України. Т.2: Скіфо-антична доба. Київ: Наукова думка, 1998. 495 с.
6. Скифы: Хрестоматия. Сост., введение, коммент. Т. М. Кузнецовой. М.: Высш. школа, 1992. 304 с.
7. Грицюк В.М. Скіфо-македонські війни. Тези доповідей міжнародної наукової конференції “VII сходознавчі читання А. Кримського”. Київ: Інститут сходознавства НАН України, 2003. С. 116–118.
8. Гаврилюк Н.А., Черненко Е.В. “Скифский поход” Зопириона. Проблемы археологии Северного Причерноморья. Херсон, 1991. С. 65–69.

9. Дион Кассий. Римская история // Памятники позднеантичной научно-художественной литературы II–V веков. – Москва: Наука, 1964. – С. 660. Скифы и сарматы. АН УССР, Ин-т археологии; отв. ред. А. И. Тереножкин. Киев: Наукова думка, 1977. 231 с.

*Muntian Vadym, graduate student, majoring
in 032 History and archeology*

*Bryuko Ihor, Doctor of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of
World History and Methods of Teaching
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky*

Odesa

SCYTHIAN WARS AS DESCRIBED BY ANCIENT AUTHORS: A CHRONOLOGICAL REVIEW

Abstract. *The article presents a chronological overview of the military campaigns of the Scythians, recorded in the works of ancient authors. The main stages of the military and political activities of the Scythians in the period from the 7th century BC to the 3rd century AD are analyzed, including campaigns to the Middle East, conflicts with Greek colonies, wars of the Scythian king Ateus and late Scythian conflicts in the Crimea.*

Key words: antiquity, Black Sea region, Scythian state, military art, historiography.

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції **«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»**, яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Яковлєва Д. Є.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.